

reálný prostor pro lidský rozvoj jednotlivce. V současné době existuje dostatek empirického materiálu, který ukazuje, že přirozené vlivy sociálního prostředí vytvářejí živnou půdu pro utváření lidských vztahů, zatímco defekty sociální atmosféry jsou úzce spjaty s narůstající distancí lidských a sociálních vztahů, s ochuzováním sociálních vztahů o to nejcennější, tj. o lidský obsah.

Zvláště zajímavé výsledky, vztahující se k Máchově koncepci lidských vztahů, ukazují výzkumy prováděné v podmínkách silně zformalizovaných organizačních vazeb, např. v armádě. Výzkum vzájemných vztahů mezi vojáky základní služby potvrdil, že v podmínkách formální organizace existují mezi vojáky poměrně intenzivní neformální vztahy, které jsou v úzké souvislosti se strukturou formálně institucionálních vztahů. Ukázalo se například, že většina vojáků podmiňuje utváření pospolitostních vztahů mezi sebou a veliteli družstev humanizací vzájemných kontaktů, zejména lidským přístupem, názorovou tolerancí a respektováním osobnosti jednotlivých vojáků. Probíhající výzkum delinkvence vojáků základní služby dává možnost analyzovat antropologické pozadí trestné činnosti recidivistů, vystopovat poruchy v struktuře vědomí jednotlivce, způsobené defekty v lidském mezoklimatu. To všechno jsou styčné body s myšlenkami, které K. Mácha ve své knize rozvádí.

Máchova práce je ve své podstatě příkladem, že věda nevzniká samoučelně, že jejím stimulem nejsou kratochvilné rozmáry jednotlivých vědců, ale vážné objektivní společenské potřeby. Autor ukazuje na to, že vědecké století potřebuje lidské vztahy (str. 167). I v nové struktuře nelze zabránit tomu, aby se neobjevovaly — případně dočasně neprohlubovaly — distance mezi lidskými a sociálními vztahy. Víme, že by bylo naivním utopismem čekat v podmínkách socialismu nějaký automatický rozvoj lidských vztahů. Reálnou cestou a efektivním prostředkem k jejich utváření a ozdravování bude jejich vědecké poznání. Je třeba v závěru podotknout, že k tomuto úsilí je Máchova kniha opravdu vynikajícím a průkopnickým příspěvkem.

A. Fázik

J. Mucha

Problematika delinkvence mládeže a jejího včasného rozpoznávání v pojetí S. a E. Glueckových¹

I. Úvod

Velký rozsah zločinnosti mládeže v USA staví před americké kriminology úkol všestranně studovat tento závažný společenský jev a hledat praktické cesty k jeho účinnější redukci. Mnoho let úsilí ovšem výzkumné práce věnovali otázkám zločinnosti mládeže zvláště manželé Sheldon a Eleanor Glueckovi² z Harvardské university v Cambridge (Massachusetts).

I když americké poměry nepochybně vtiskují svou specifickou pečeť jak životu, tak kriminalitě americké mládeže, je mnoho společného v základu, z něhož se rodí zločinnost ve vyspělé industriální společnosti. Proto nemůže být ke škodě seznámit se alespoň s některými hlavními závěry rozsáhlého studia manželů Glueckových a poznat jejich tzv. *sociální předpovědní techniku*, jejíž použití v praxi může být důležitým nástrojem v boji se zločinností mládeže i u nás.³

První knihou, v níž se S. Glueck zabýval otázkami zločinu, trestu, prevence a terapie (na pomezí psychiatrie a práva), byla kniha vydaná v r. 1925 pod názvem *Mental disorder and the Criminal Law*. Krátce nato v r. 1927 byla vydána kniha E. Glueckové *Community Use of Schools*, v níž byly rovněž nastíněny mnohé myšlenky, jež pak byly doplňovány a zpřesňovány široce koncipovanou výzkumnou prací. Výsledky prvního takového výzkumu byly zveřejněny v r. 1930 pod názvem *500 Criminal Careers*. V této knize se manželé Glueckovi zabývali otázkami efektivnosti nápravné výchovy. Přitom dospěli k závěru, že 80 % z 510 mladých pachatelů recidivovalo během pěti let.

V r. 1940 zahájili rozsáhlý výzkum 500 mladistvých zločinců a 500 nedelinkventních osob, jehož se zúčastnili nejlepší psychiatři, psychologové, sociální pracovníci apod. Výsledkem mnohaleté práce (výzkum sám trval osm let) byla kniha S. a E. Glueckových *Unraveling Juvenile Delinquency*, vydaná v r. 1950.

Tato kniha nejen přináší bohatou dokumentaci o pozadí juvenilní delinkvence, ale seznamuje nás zároveň s jednou z nejpozo-

¹ Poznámka redakce: Problematika trestné činnosti byla dlouho — a u nás až příliš dlouho — doménou deduktivně traktované právní nauky. Sociologické a kriminologické aspekty přístupu ke zločinnosti se u nás prosazovaly jen obtížně, jsou dosud v počátcích a nemají velikých tradic, na které by bylo možno navázat. Přitom i my stojíme před problémy, jejichž řešení hledá moderní kriminologie. V současné světové kriminologii sílí tendence po exaktních metodách a po možnosti prognóz protisociálního chování. Každý, kdo se chce blíže zabývat současnými trendy kriminologie, se nezbytně dostane k dílu amerického manželského páru Sheldon a Eleanor Glueckových. Příspěvek K. Vítka seznamuje českého čtenáře s hlavním směrem výzkumného úsilí těchto autorů, o nichž by zájem v domácí literatuře zatím marně hledal informace. V čísle 1/1969 našeho časopisu bude otištěna stat. Miroslava Veverky, která se také úzce vztahuje k dílu manželů Glueckových a je věnována komparativnímu vý-

zkumu některých kriminogenních významných faktorů v USA a v ČSSR.

² Manželé Glueckovi napsali v době od r. 1923 do r. 1964 celkem 258 prací, v nichž se zabývali širokým okruhem problémů kolem zločinnosti, jako např. otázkami předcházení zločinnosti, spolupráce psychiatrů s právníky, penologie, justiční praxe, kriminality za války, nápravné převýchovné činnosti apod. Středem jejich pozornosti se však stala zejména zločinnost mládeže.

Připomeňme si alespoň některé knihy z tohoto úseku: *One Thousand Juvenile Delinquents; Their Treatment by Court and Clinic* (1934), *Juvenile Delinquents Grown Up* (1940), *Unraveling Juvenile Delinquency* (1950), *Family Environment and Delinquency* (1962), *Delinquents in the Making: Path to Prevention* (1963), atd.

³ Podklady byly čerpány převážně z knihy *Ventures in Criminology* od E. a S. Glueckových (Harvard University Press, 1964, 373 str.).

ruhodnějších myšlenek, jimiž Glueckovi obhacují současnou světovou preventivní praxi, tj. s idejí *včasného rozpoznávání delinkventních sklonů u dětí již v době jejich vstupu do školy*.

II. Charakteristika mladých delinkventů a vliv rodiny

Podívejme se nejdříve na některé hlavní závěry studie manželů Glueckových. Především je to charakteristika mladých pachatelů. Podle Glueckových se delinkventi jako skupina odlišují od ostatních nedelinkventních osob

1. *fyzicky*: jsou konstitučně spíše mezoformní (pevní, svalnatí);
2. *temperamentem*: jsou neklidní a překotně se rozhodují („restlessly energetic“), impulzivní, extrovertní, agresivní, destruktivní (často sadističtí). To všechno jsou rysy, jež mohou mít vztah k nesprávným vzorům a jejich psychologickému vlivu;
3. *postoji*: jsou nepřátelští, vyzývaví, nazlobení, podezíraví, nepoddajní, odvášní, nekonvenční, neposlušní vůči autoritě;
4. *psychologicky*: tíhnou spíše k bezprostřednosti (přímosti) a konkrétnosti než k obraznému intelektuálnímu vyjadřování, a ve svém přístupu k problémům jsou méně metodičtí;
5. *sociokulturně*: jsou vychováni v rodinách, v nichž nacházelí mnohem menší porozumění a kde byli slabší morální koefeny; vychováni je rodiče, kteří byli obyčejně neschopni je dobře vést a chránit před špatnými vlivy, což znamená — ve shodě s psychoanalytickou teorií —, že v časném období vývoje charakteru postrádali žádoucí zdroje pro podněcení a konstrukci důsledného, vyrovnaného a sociálně normálního „superego“.

Jakmile Glueckovi vyčlenili hlavní rysy delinkventních chlapců, studovali otázku příčin⁴ defektního vývoje a prostředí, z něhož títo jedinci vycházejí. Nejdůležitějším prostředím, v němž antisociální inklinace dítěte vznikají, je *rodina*. V ní pak je to především *oblast citových pout* („family emotional climate“) rodičů k dětem a také *vztahů mezi rodiči navzájem*. Úroveň intrafamiliárních vztahů a celkového rodinného klimatu („home climate“) formuje dítě a rozhoduje o tom, zda se dá na cestu zločinu či nikoli.

⁴ Sheldon Glueck např. k problematice příčin zločinnosti říká: „V literatuře se prohlašuje, že hlavní příčinou juvenilní delinkvence je členství v gangu... avšak téměř 10% všech delinkventů dávno před tím, než se stalo členy gangu, projevovalo delinkventní tendence... Gang hraje významnou úlohu při transformování delinkventního chlapce v hotového zločince... Členství v gangu není však hlavní příčinou vytváření delinkvence... Příčina vyžaduje *totalitu* podmínek nutných k dosažení výsledku.“

Dále Sheldon Glueck uvádí: „Např. typickou vlastností charakterizující 50% našich delinkventů byla neposlušnost (defiance), avšak 12% nedelinkventů měla tutéž vlastnost, a skutečnost, že 50% delinkventů ji nemělo, ihned ukazuje, že to není neposlušnost sama... jež je zahrnuta v totalitě podmínek působících delinkvenci“ (*Ventures in Criminology*, str. 15–16).

Ve svém článku *Predictive Techniques in the Prevention and Treatment of Delinquency* (1960) připomínají S. a E. Glueckovi velkou důležitost otceva působení na dítě: 71,8% z tisíce chlapců, jejichž otcové byli příliš přísní a používali nesprávných disciplinárních metod, se stalo delinkventy — oproti 9,3% z tisíce chlapců, jejichž otcové byli sice přísní, ale laskaví.

Pokud jde o dozor matky, jsou i zde patrný jasně důsledky chybné výchovy: tam, kde byl matčin dozor nevhodný (nedbalý apod.), 83,2% chlapců se stalo delinkventy, zatímco tam, kde matčino výchovné působení bylo správné, se stali chlapci delinkventní jen v 9,9% případů.

Svou úlohu má jistě i *náklonnost rodičů k dítěti*: tam, kde byli otcové k dětem nepřátelští či lhostejní, byly děti v 75,9% delinkventní (proti 33,8% delinkventů v rodinách, kde otcův vztah k dítěti byl dobrý); obdobný výsledek přináší matčin vztah k dítěti (86,2% oproti 43,1%).

Vliv *soudržnosti rodiny* na delinkventnost je rovněž značný: 96,9% všech hochů vychovávaných v dezintegrovaných rodinách bylo delinkventních (oproti 20,6% delinkventních hochů z rodin nerozbitých).

Hovoříme-li o úloze rodiny při rozhodování o tom, zda bude dítě delinkventní či nikoli, je účelné v této souvislosti připomenout:

Ve svém článku *Úloha rodiny v etiologii delinkvence*⁵ uvádí E. T. Gluecková závěry,

k nimž se dospělo výzkumem rodinného prostředí 2000 delinkventů. Zjištěno bylo toto:

- a) Většina delinkventů pocházela z *velkých rodin*;
- b) pouze 1/4 z 2000 pachatelů byly *prvorozenné děti* (je to zajímavé proto, že se obyčejně myslí, že tyto děti jsou zhyčkané a mají větší protekci před sourozenci, takže se pak mohou spíše stát delinkventními);
- c) téměř 2/3 delinkventů byly děti narozené v Americe, avšak pocházející z *rodičů narozených v Evropě*;
- d) ve více než 2/3 případů byla zjištěna *velmi nízká ekonomická úroveň delinkventů*;
- e) ve 34% bylo zjištěno, že *matky pachatelů pracovaly mimo domov*,
- f) v 67% trpělo výchovné rodinné prostředí tím, že rodiče neměli *náležité vzdělání*;

Nebo jiný příklad: „... Ne méně než 84% delinkventních chlapců se trápilo pocitem, že nejsou žádáni ani milováni. V nedávné minulosti dětští psychiatri často zdůrazňovali, že to je pravá příčina delinkvence. Leč co říci, když stejné pocity byly zjištěny u 88% nedelinkventů?“

Posléze Sheldon Glueck říká: „Trvajících delinkvence je výsledkem nejen jednoho specifického spojení nebo souhrny faktorů, které nepochybně odlišují delinkventy od nedelinkventů, nýbrž jednoho z několika rozdílných vzorů. Koncepce *pluralit příčinných kombinací* vrhá bezprostředně světlo na řadu nesnadných problémů při studiu zločinné příčinnosti (*Ventures in Criminology*, str. 16).

⁵ Článek *Role of the Family in the Etiology of Delinquency* byl napsán v létě 1960 pro časopis Bulletin de la Société Internationale de Criminologie.

- g) v 86% případů bylo zjištěno, že delinkventi pocházeli z rodin, kde byli *další delinkventní členové*, a to buď v bezprostředním rodinném prostředí, nebo mezi strýci, tetami apod.;
- h) téměř ve 2/3 rodin delinkventů byly zjištěny *mentální poruchy* některých členů;
- ch) pouze v 4,5% bylo konstatováno používání *správných výchovných metod* ze strany rodičů;⁶
- i) téměř 2,3 delinkventů vyrůstalo v *rozbitých rodinách* (následkem rozvodu apod.) s narušenými emocionálními vztahy (*Ventures in Criminology*, str. 61–63).

Je pochopitelné, že neharmonické rodinné prostředí se přímo odráží na charakterových vlastnostech dětí — a ty pak mají bezprostřední vztah k delinkvenci.

Ve svém článku *Theory and Fact in Criminology* (Ventures in Criminology, str. 253) S. Glueck uvádí, že mnohé rysy charakteru jsou přímo typické pro delinkventní chlapce: např. 91% ze všech hochů, u nichž byla patrná *neposlušnost, vzdorovitost* (defiance), bylo delinkventních, zatímco z těch, u nichž tento rys chyběl, bylo jen 35% delinkventních; 83% z hochů, u nichž byla konstatována *nepoddajnost, tvrdošijnost*, bylo delinkventních, zatímco ve skupině hochů bez této vlastnosti bylo jen 39% delinkventů; 72% z chlapců, kteří měli nevhodnou otcovskou výchovu (příliš přísnou), bylo delinkventních, zatímco ve skupině hochů s dobrou otcovskou výchovou bylo jen 9% delinkventů; 97% chlapců ze skupiny těch, kteří vyšli z *dezintegrované* rodiny, bylo delinkventních, zatímco ze soudržných rodin vyšlo jen 21% delinkventů.

V důsledku uvedených charakterových vlastností se pak u delinkventní mládeže vyhraňuje také typicky *negativní poměr ke škole*:

Podle výzkumů provedených S. a E. Glueckovými pocítovalo 62% chlapců z delinkventní skupiny odpor ke škole, zatímco u nedelinkventní skupiny činilo toto procento jen 10. 44% delinkventních chtělo ukončit školu ihned, zatímco mezi nedelinkventními chlapci činila tato skupina jen 7%; na vysokou školu si přálo jít 68% nedelinkventních, zatímco z delinkventních chlapců projevilo o to zájem jen 29%. Špatné chování vykazovalo ve škole 96% delinkventních chlapců oproti 17% z řad nedelinkventní skupiny, atd. (*Ventures in Criminology*, str. 24).

Jak už bylo řečeno, Glueckovi si rovněž všímali *tělesné stavby* delinkventů (somatotypu). Přitom zjistili, že mezi delinkventy je nejvíce mezoformních typů (60,1% osob ze skupiny delinkventů bylo mezomorfních oproti 30,7% mezomorfních osob ze skupiny nedelinkventů). Pokud jde o ostatní typy, byl zjištěn následující poměr mezi delinkventy a nedelinkventy:

— endomorfni typ představoval 11,8% osob

ze skupiny delinkventů oproti 15% osob ze skupiny nedelinkventů;

— ze skupiny delinkventů bylo ektomorfního typu jen 14,4% oproti 39,6% osob tohoto typu ze skupiny nedelinkventů;

— příslušná procenta pro přechodný typ (balanced type) byla 13,5 a 14,7.⁷

Ve svých studiích věnovali Glueckovi mnoho místa řešení otázky, kdy vznikají delinkventní sklony a kdy dochází k prvním viditelným projevům protispoločenského chování.

Ve své práci *Family Environment and Delinquency*, vydané r. 1962 v Londýně, uvádějí, že nevhodné rodinné vlivy právě v *prvních několika letech života* dítěte mohou ovlivnit vývoj k delinkvenci. Přitom ovšem dodávají, že je nutno vzít v úvahu, že toto domácí prostředí působí *výběrově* a podněcuje k antisociálnímu chování jen ty děti, které jsou charakterizovány specifickými rysy, jež zvyšují jejich zranitelnost (některé tyto rysy jsou konstituční a proto relativně pevné, jiné vyplývají ze sociokulturních podmínek a jsou proto plastičtější). Různá zkušenost jako aktivní jádro vývojového procesu k delinkvenci závisí do značné míry na citlivosti a vnímavosti.

První *projevy špatného chování* u delinkventů jsou patrné průměrně již ve věku 9,5 let, u nedelinkventů pak až ve věku 12,5 let.

Ve svém článku *Theory and Fact in Criminology* (Ventures in Criminology, str. 246) S. Glueck uvádí, že výskyt kvalifikovaného delinkventního chování byl patrný u 44,4% delinkventů už v útlém věku 7 let a dříve, u 87,6% delinkventů v 10 letech a dříve. *Signály trvalé delinkvence se tedy projevují již před pubertou*, z čehož lze dovodit, že základní škola má *strategický význam* pro odhalování potenciálních delinkventů — tedy může zasáhnout ještě dříve, než se špatné chování stane příliš fixovaným. Naléhavým požadavkem je proto preventivní léčba osobnosti a charakteru, jež je stejně nutná, jako je nutné pravidelné a včasné lékařské a zubní vyšetření. Je to označováno jako charakterová profylaxe („character prophylaxis“). V tomto stadiu mohou být terapeutické zásahy efektivní. Budoucí delinkvence může být spolehlivě předpovězena v 9/10 případů, a to prováděním pravidelných a včasných testů.

III. Předpovědní technika

Ve své knize *Unraveling Juvenile Delinquency* vypracovali S. a E. Glueckovi různé tabulky, podle nichž lze už v době, kdy dítě vstupuje do školy, určit ty jedince, kteří jsou v nebezpečí a kteří se s největší pravděpodobností stanou delinkventy, jestliže nebude včas proveden účinný zásah do jejich vývoje.

Základem konkrétního zkoumání jedince jsou především tři řady předpovědních faktorů a rysů. Ke každé subkategorii faktoru

⁶ Správnými výchovnými metodami rozumí zejména vyváženost dvou složek, tj. lásky k dítěti a výchovné náročnosti.

⁷ *Ventures in Criminology*, str. 147, článek: *Body Build in the Prediction of Delinquency* od E. T. Glueckové.

Předpovědní faktory
(Predictive factors)

A. Sociální faktory	
1. Výchova chlapce otcem:	
a) příliš přísná nebo nesprávná	71,8
b) nevšímavá, nedbalá	59,8
c) náročná, avšak laskavá	9,3
2. Matčin dohled [*] nad chlapcem:	
a) slabý, špatný (unsuitable)	83,2
b) postačující (fair)	57,5
c) velmi dobrý (suitable)	9,9
3. Otcova náklonnost k chlapci:	
a) vztah lhostejný nebo nepřátelský	75,9
b) vztah kladný (warm) a také upřílišněná náklonnost (over-protective)	33,8
4. Matčina náklonnost k chlapci:	
a) vztah lhostejný nebo nepřátelský	86,2
b) vztah kladný (warm) a také upřílišněná náklonnost (over-protective)	43,1
5. Rodinná soudržnost (cohesiveness):	
a) dezintegrovaná rodina	96,9
b) rodina s určitými prvky soudržnosti	61,3
c) soudržná rodina	20,6
B. Rysy struktury charakteru	
1. Společenská neústupnost (social assertion)	
a) zjevná (marked)	75,9
b) slabá (nebo podmanivá povaha)	63,8
c) žádná	39,7
2. Neposlušnost (vzdorovitost) — (defiance)	
a) zjevná	91,0
b) slabá	76,7
c) žádná	34,9
3. Podezřívavost (suspicion)	
a) zjevná	67,3
b) slabá	47,3
c) žádná	37,5
4. Destruktivita (destructiveness)	
a) zjevná	77,7
b) slabá	69,9
c) žádná	35,7
5. Emotivní labilita	
a) zjevná	75,2
b) slabá	65,0
c) žádná	40,0
C. Rysy temperamentu	
1. Odvážnost, podnikavost (adventurousness)	
a) vyššího stupně (present in a marked degree)	75,3
b) menší nebo zřetelně se nedostávající (not prominent or noticeably lacking)	35,4
2. Extrovertní jednání	
a) vyššího stupně	66,5
b) menší nebo zřetelně se nedostávající	37,8
3. Sugestibilita	
a) vyššího stupně	69,4
b) menší nebo zřetelně se nedostávající	35,5
4. Nepoddajnost, tvrdost (stubbornness)	
a) vyššího stupně	83,4
b) menší nebo zřetelně se nedostávající	39,0
5. Emotivní nestálost	
a) vyššího stupně	62,0
b) menší nebo zřetelně se nedostávající	26,5

* O vhodný, velmi dobrý dohled jde tehdy, jestliže matka osobně a důsledně sleduje synovo jednání doma i venku, příp. dbá na využívání volného času v klubech, na hřišti apod.;

o postačující dohled jde tehdy, jestliže tuto péči věnuje dítěti jen v omezeném rozsahu; o slabý či špatný dohled jde tam, kde matka ponechává dítě svému osudu, ponechává je bez vedení či pod vlivem nevhodných osob.

a rysu je vždy připojeno číslo vyjadřující procento delikventů, kteří se vyznačují tímto faktorem (procentní údaje byly zjištěny rozsáhlým výzkumem dvou skupin osob — delikventů a nedelikventů).

Procento delikventů v subkategorii faktoru je základem pro konstrukci celkového vážného skóru („total weighted score“) nezbytného k zařazení jedince do té či oné skupiny vyjadřující stupeň delikventní pravděpodobnosti. Jednotlivá procenta uve-

dená u hodnotících subkategorií faktorů se sečtou a podle předpovědní tabulky („prediction table“) se pak zjistí procento delikventní pravděpodobnosti.

S. a E. Glueckovi zjistili nejdůležitější předpovědní faktory a rysy, uvedené na str. 597.

Z uvedených tří skupin faktorů a rysů jsou pak odvozeny následující předpovědní tabulky (prediction tables):

Sociální předpovědní tabulky pro identifikaci potenciálních mladistvých delikventů

Tabulka I

(Čtyři třídy — založeno na pěti faktorech sociálního pozadí)

Třída	Procento delikventů v jednotlivých třídách		Procento nedelikventů v jednotlivých třídách		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Pod 200	24	8,2	269	91,8	293
200—249	40	37,0	68	63,0	108
250—299	122	63,5	70	36,5	192
300 a více	265	89,2	32	10,8	297
Všechny případy	451		439		890

Tabulka II

(Čtyři třídy — založeno na pěti rysech struktury charakteru; podle Rorschachova testu)

Třída	Procento delikventů v jednotlivých třídách		Procento nedelikventů v jednotlivých třídách		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Pod 205	21	14,7	122	85,3	143
205—254	79	38,9	124	61,1	203
255—279	32	64,0	18	36,0	50
280 a více	134	87,9	18	12,1	152
Všechny případy	266		282		548

Tabulka III

(Čtyři třídy — založeno na pěti rysech temperamentu — zjištěno psychiatrickým vyšetřením)

Třída	Procento delikventů v jednotlivých třídách		Procento nedelikventů v jednotlivých třídách		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Pod 220	34	10,4	294	89,6	328
220—244	74	43,0	98	57,0	172
245—269	51	63,0	30	37,0	81
270 a více	311	87,4	45	12,6	356
Všechny případy	470		467		937